

ԳՈՀԱՐ ՆՈՒՐԻՋԱՆՅԱՆ*

*«Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթի թղթակից,
«Դեբատ» Բանավեճի ակումբի նախագահ, «Կենտրոն»
հեռուստատեսության խմբագիր
debatacumb@gmail.com*

ՎԱՐԴԳԵՍ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆԸ «ԳԱՐՈՒՆ» ԱՄՍԱԳՐԻ ԽՄԲԱԳԻՐ

Բանալի բառեր՝ Վարդգես Պետրոսյան, ձնհալ, բացախսության դարաշրջան, հրապարակախոսական ժանրի զարգացում, թարգմանական դպրոց, նորարարություն, գեղարվեստական ակնարկ:

Ներածություն

«Ձնհալի» տարիներն իրենց դրոշմը թողեցին ժամանակի թե տնտեսական, թե հոգևոր-մշակութային կյանքի վրա: Խորհրդային և հայ ստեղծագործողներից յուրաքանչյուրը յուրովի արձագանքեց խրուշչովյան բարեփոխումների ստեղծագործական ազատություններին: Հավիղ «սառույցը» չէր կարող չներառել նաև հայկական միջավայրը: Առաջ քաշված բավական ազատորեն հնչեցվող դեմոկրատական ազատությունների, քաղաքացիականության զարգացման թեմաներին զուգահեռ, հայ գրողներն ավելի ու ավելի էին բարձրացնում կյանքին նորովի վերաբերվելու հարցը: Այս ամենից անմասն չէր կարող մնալ նաև գրող-հրապարակախոս Վարդգես Պետրոսյանը: Նա էլ, ինչպես ժամանակի բոլոր անկախ մտածողության կրողները, մշտապես բարձրացնում էր ստեղծագործական ազատությունների խնդիրը: Եկել էր մի սերունդ, ում այլևս անհնար էր պարտադրել հին մտածելակերպի «օրենքները», և այդ սերունդը «պայքար էր երգում»՝ ջախջախելով հինն ու հաստատելով նորը: Սրընթաց ձևավորվում էր «երիտասարդ արձակը», միաժամանակ՝ փոփոխության էին ենթարկվում Վրաստանի և Հայաստանի խորհրդային ստեղծագործողների ճակատագրերը: Այս պայմաններում հասունացավ Հայաստանում երիտասարդների համար նոր ամսագիր ունենալու անհրաժեշտությունը, որի նախաձեռնողը դարձավ 60-ականների ամենահայտնի հրապարակախոս

* Հոդվածը ներկայացվել է 27.08.18, գրախոսվել է 17.05.18, ընդունվել է տպագրության 27.05.20:

Վարդգես Պետրոսյանը «Գարուն» ամսագրի խմբագիր

լրագրողներից մեկը՝ Վարդգես Պետրոսյանը: 1967-ից նրա խմբագրած «Գարուն» ամսագիրը նպատակ ուներ իր շուրջ համախմբել ժամանակի ամենաազատ մտածողներին ու ամսագիրը դարձնել ավանգարդիստ ստեղծագործողների մի յուրօրինակ կղզյակ: Եվ այդ միջավայրն էլ կարճ ժամանակ անց դարձավ այն ճամփաբաժանը, որով մեր գրական հանրությունը բաժանվեց հնի ու ավանգարդիստական նորի միջև:

Հայ գրողներից ու հրապարակախոսներից յուրաքանչյուրը յուրովի արձագանքեց 1960-ական թվականների խրուշչովյան բարեփոխումների ընձեռած ստեղծագործական ազատություններին, այդ թվում և նոր գաղափարների ջատագովմանը՝ բացախոսության որոշակի չափաբաժնի թողտվությամբ: Առաջ քաշված և բավական ազատորեն արձարծվող եղեռնի, սփյուռքի, դեմոկրատական ազատությունների, քաղաքացիական զարգացման (հիմնականում «սոցիալիստական հայրենիքի» գաղափարի շրջանակներում) թեմաներին զուգահեռ, ժամանակի գրողները մշտապես բարձրացնում էին հոգևոր ազատությունների խնդիրը: Հանրային կյանքում շրջանառվում էր մի եզրույթ՝ «оттепель», բառացիորեն խորհրդանշելով ստալինյան «սառցե» ժամանակներին հաջորդող համատարած «ձնհալը» և ըստ էության, իրական ներգործություն ունենալով բռնադատված մի ողջ սերնդի գիտակցության վրա: Տրամաբանորեն ընթացող զարգացումներից անմասն չէր նաև Հայաստանը: Հասարակական-քաղաքական շարժումները Հայաստանում բուռն վերելք ապրեցին, իբրև ԽՍՀՄ ամբողջ տարածքով սկիզբ առած հետձնհալյան իրադարձությունների բնականոն ընթացք: Այս համապատկերում հարկ է առանձնացնել այն գրական միջավայրն ու տրամադրությունները, որոնք առկա էին այդ ժամանակաշրջանի Հայաստանում: Ի հավելումն այս ամենի՝ կարևորում ենք նաև այդ ժամանակահատվածի գրական հրապարակախոսական տրամադրությունների բացահայտումը, դրանց ամբողջական կամ մասնակի դրսևորումները ամսագրային ոլորտում, մասնավորապես՝ «Գարուն» ամսագրում: Ամսագրի հիմնադիր-խմբագիր Վարդգես Պետրոսյանը, ինչպես ժամանակի այլ հրապարակախոսներ, որպես լայնախոհ և ազատամիտ մտավորական, մշտապես բարձրացնում էր մարդկանց ազատությունների հարցը: Ստեղծվել էր մի վիճակ, երբ հատկապես բարդ էր անհատականությունների համար, առաջացել էր նոր «իրականության» պահանջ, իրականություն, որտեղ առանձնակի կարևորման խնդիր էին երիտասարդության կարիքներն ու պահանջները: Առանձին հանրապետություններում արդեն լույս էին տեսնում երիտասարդական ամսագրեր, ձևավորվել էր ամսագրային նոր մշակույթ, և

Նուրիջանյան Գ.

նախապատրաստվում էր «Գարունի» մուտքը, որպես երիտասարդների համար ստեղծված ամսագրի: Այստեղ նկարագծվում է հանդեսի համախմբող գործոնը գրական աշխարհի բերած նորամուծությունը, այն, թե ինչպես են բացահայտվել ու առավելագույն ազատությամբ ներկայացվել հատկապես երիտասարդ ու սկսնակ գրողները, բարենպաստ պայմաններ ստեղծվել նրանց տաղանդի դրսևորման համար: «Վարդգես Պետրոսյանը երիտասարդության պոռթկումների, հույզերի, ոգևորությունների, թռիչքների և լուսավոր երազների վավերագիրը դարձավ»¹, իրավամբ ասված է մի հրապարակման մեջ: Հիրավի, «Գարունը» դռներ էր բացել գրել սիրող, գրել ցանկացողների առջև, որոնց համար հնարավորություն էր ստեղծել թևեր բացելու:

«Գարուն» ամսագիրը որպես ավանգարդիստ, առաջնորդող էր ժամանակի գրական հոսանքների համապատկերում: Ժամանակը ինքն էր թելադրում նմանատիպ հանդես ունենալու օբյեկտիվ անհրաժեշտությունը:

Պատմության մեջ արձանագրվեց ստալինյան բռնատիրության անկումը, երբ տասնյակ հազարավոր «Գուլագ-արշիպելագներում» փակված անհատներն ու հատկապես մտավորական զանգվածը կարողացավ ազատ արտահայտվելու և խոսքի իրավունք ստանալ: Գրական առաջնագծում հայտնվեցին այնպիսի հեղինակներ, ինչպիսիք էին Ի. Բրոդսկին, Ա. Սոլժենիցինը, Ս. Դովլաթովը: Զանգվածաբար սկսեցին կարդալ արգելված գրողների, ինչպես օրինակ՝ Մ. Բուլգակովին և ազատամիտ ու ինքնատիպ բոլոր այն գրողներին, ովքեր իրենց գրական վաստակով այդ դժվարին ժամանակներում մարդկանց կրթում և ազատ մտածելու էին մղում: Արդյունքում՝ հասարակական, մշակութային-հոգևոր ոլորտներում վերելքն այնպիսի լայնամասշտաբ ընդգրկման էր հասել, որ իրավիճակը բնութագրելու համար «ձնհալ» եզրույթն առավել քան բնորոշ ու հատկանշական էր, և մարդկանց ոգևորությունն իր ալիքի մեջ հալել ու ներառել էր ազատությունը սահմանափակող ամեն տեսակի արգելք: Նոր ժամանակներն իրենց հետ բերել էին նոր մտածելակերպ ու նոր ու թարմ մոտեցումներ, և այդ պայմաններում հարկ էր ու նույնքան բնականոն, որ առաջ գային գրական նոր հոսանքներ ու նոր անհատներ, որոնք դառնալու էին նոր ժամանակների ջահակիրները: Նորամուծությունների ալիքն իր մեջ ներառել էր ամենքին ու ամեն ինչ: ԽՍՀՄ ողջ տարածքով տպագրվում և լույս էին տեսնում հարյուրավոր նոր գրքեր ու ամսագրեր, այդ ամենի համապատկերում կարևորվում էին նոր ժամանակների մարդու և հատկապես երիտա-

¹ Ժողովրդավար 2012, 10:

Վարդգես Պետրոսյանը «Գարուն» ամսագրի խմբագիր

սարդության հետաքրքրություններն ու պահանջները: Տրամաբանական հարց կարող է ծագել, թե ինչո՞ւ հատկապես երիտասարդների. որովհետև ավագ սերունդը ընկճված էր ստալինյան բռնատիրության՝ իրեն զգացնել տվող բեռան տակ և չէր կարող միանգամից ընդունել նոր արժեքներն ու ըստ այդմ՝ ձևավորել նոր մտածելակերպ, իսկ երիտասարդությունն ինչպես ամենուր, բոլոր ժամանակներում ջահակիրն է նոր գաղափարների ու նոր ըմբռնումների և որպես այդպիսին՝ ի գործ է ընդունել նորն ու հաստատել իր կեցության ոլորտներում: Ահա սա է հենց այն գործոնը, որի ազդեցությամբ արդեն կար հարկադրանք՝ երիտասարդական շարժումներին համահունչ՝ ԽՍՀՄ ողջ տարածքով մեկ երիտասարդական նոր պարբերականներ ստեղծելու: «Այն տարիների «Գարունը» ... Դա մի փոքրիկ ազատ ու անկախ հանրապետություն էր 60-ականների սոցիալիստական Հայաստանի տարածքում... Դա իմ տեսած ու ապրած առաջին ազատ ու անկախ տերությունն էր, ուր իսկական արվեստով ու գրականությամբ համակված մի այնպիսի տոնական մթնոլորտ էր ստեղծվել, որի մագնիսական դաշտում էին համախմբվել Հայաստանի գրեթե բոլոր շնորհալի երիտասարդները՝ ազատորեն արտահայտվելու, ինչպես ուզում են, ինչի մասին ուզում են...»²: Ամբողջ Խորհրդային Միության տարածքով մեկ լույս էին տեսնում երիտասարդական «Դրուժբա նարոդով», «Յունոստ», «Զվեզդա», «Օգոնյոկ» ամսագրերը, «Լիտերատուրնայա գազետա», «Կոմսոմոլսկայա պրավդա» թերթերը և այլ պարբերականներ, այսինքն՝ ծավալվել էր գրական, ավանգարդիստական մի շարժում, որն իր անմիջական ազդեցությունն էր ունենալու նաև հայկական իրականության վրա:

Ստեղծվել էր մի իրավիճակ, երբ ծանր ու բարդ էր հատկապես անհատականությունների համար: Երբ խզված էր աշխատանքի ու կենցաղի կապը, և այդ պայմաններում նույնիսկ հերոսական աշխատանքը դժգույն էր դառնում, ուստի առաջացել էր հասարակական ընդվզում և պահանջ նոր «իրականության», ինչն իր հետ բերում է նոր իրավիճակ ու նոր գաղափարախոսություն: Այդպես դժվարությամբ էր կերտվում նոր՝ խրուշչովյան ժամանակաշրջանը: Հոգևոր այս վերելքն իր անդրադարձն ունեցավ նաև խորհրդային ողջ տարածքի գրական հոսանքներում՝ ասպարեզ բերելով նոր ու առաջադեմ գաղափարներ, հանրային կյանքի բոլորովին նոր մոտեցումներ: «...Ինձ թվում է՝ վճռական մի կետում 60-ականների մեր սերունդը շփոթվեց ու ընկրկեց, ասաց՝ գողանում է, որովհետև իրենք չի համարում... փչացնում է, որով-

² «Գրական թերթ» 1984, 22 ապրիլի:

Նուրիջանյան Գ.

հետև մարդու իր բնական տարերքով չի ապրում, այլ հանձնվել է իրեն խորթ ինչ-որ ռեժիմի»³. «Մեր գյուղն անցյալում և հիմա» ստեղծագործության մեջ այս գաղափարին հաջորդում է «Հոմո սովետիկուսի» սարկաստիկ կերպարի ներկայացումը, որ Մ. Զոչենկոյի, Ի. Իլֆի և Ե. Պետրովի բացառիկ ոճի համարժեք օրինակն է հայ գրականության մեջ: Իհարկե, կերպարային այս համաբույլն իր տեսակային համարժեքները կարծես թե չուներ Վ. Պետրոսյանի ստեղծագործությաններում, բայց նրա հերոսներն էլ մնայուն տեղ գրավեցին այդ ժամանակահատվածի գրականության մեջ:

Վ. Պետրոսյանի ստեղծագործության ժամանակահատվածը խնդրո առարկա այն տարիներն էին, երբ կրտսեր սերունդն իր նոր՝ պայքարի ոգով, տոկունությամբ, ասես փորձում էր ճեղքել սառույցը և կռիվ տալ իր հայրերի ու պապերի չապրած տարիների փորձությունների համար՝ ապացուցելով նախընթաց շրջափուլի սնանկությունն ու առաջադեմ գաղափարների սատարումով՝ ինքնահաստատվել: Սա ժամանակի մտավորականների յուրովի բողոքի ալիքն էր ի պատասխան «Գուլագ» արշիպելագներում կորսված արդարության: Ու նրանց բերած գրական նոր փորձով ասես լրացվում էր այդ սերնդի պատերազմական մանկության չապրած տարիների բացը: Ավելի դիպուկ ձևակերպմամբ՝ եկել էր մի սերունդ, «ով պայքար էր երգում»՝ ջախջախելով հինն ու հաստատելով նորը: Սրընթաց ձևավորվում էր նոր մտածողություն, վերափոխվում ու զարգանում էր երիտասարդ արձակը: «Նոր սերունդն» իր հետ բերում էր նոր թեմաներ ու նոր մտայնություն, և համընդհանուր այս ալիքն իր մեջ ներառել էր ողջ երկիրը: Այսինքն՝ ծավալվել էր գրական ավանգարդիստական մի շարժում, որն իր անմիջական ազդեցությունն էր ունենալու նաև հայկական իրականությանն ու հատկապես՝ երիտասարդության զարգացմանն ուղղված գրական նոր հանդեսների հայտնության վրա: «Հնօրյա փիլիսոփայական կեցվածքի դեմ Վ. Պետրոսյանն առաջարկում էր չփիլիսոփայության կեցվածք: Խորհուրդներ տվող ծերունիների դեմ՝ խորհուրդներ չտվող երեխա-ծերունիներ, ոչ թե՛ «ոտքդ վերմակիդ չափով մեկնիր», այլ՝ էկզիստենցիալիզմ...: Թաղումների ժամանակ ոչ թե ավանդական անձրև, այլ՝ ոչ ավանդական չանձրևում: Ոչ թե քոչարի, այլ՝ թվիստ»⁴:

Այդպիսով՝ անցյալ դարի 60–70-ական թվականները վառ էջ գրեցին հայ հասարակական-քաղաքական մտքի զարգացման մեջ: Թե գրական ոլոր-

³ «Գրական թերթ» 1969, 1 հուլիսի:

⁴ «Գրական թերթ» 1974, 13 սեպտեմբերի:

Վարդգես Պետրոսյանը «Գարուն» ամսագրի խմբագիր

տում, թե լրագրության ասպարեզում ի հայտ եկան անհատներ, որոնցից յուրաքանչյուրը միանգամայն ինքնատիպ և ուրույն ձեռագրով՝ մշտապես մնացին մեր պատմության մեջ, իբրև նոր խոսքի ու գրական նոր շարժման հետևորդներ: Հենց այդ տարիներին էր, որ ձևավորվեց հրապարակագրության մի ողջ շարժում, որի դասերն այսօր էլ հասանելի են բոլորիս: Այն լավ դպրոց էր նախ՝ լրագրության, գրողների, ապա և՛ այսօրվա որևէ հրապարակախոսի համար:

«Գարունի» բերած գրական և հրապարակախոսական նորույթը:

«Գարունի» էջերում մշտապես երևացող անվանի հրապարակախոս Արմեն Հովհաննիսյանն այն համոզմանն էր, որ այդ ամսագիրը դռներ է բացել գրել սիրող, գրել ցանկացողների առջև, որոնց համար հնարավորություն էր ստեղծվել թևեր բացելու: Նախ, իբրև խմբագիր, Վ. Պետրոսյանն իր առջև երկու խնդիր էր դրել, որոնցից մեկը համամիութենական ծավալների էր հավակնում, այսինքն, ամսագիրը դարձնել երիտասարդության հետաքրքրություններն ամբողջացնող մի մարմին և ըստ ամենայնի նպաստել գրական նոր անհատականությունների բացահայտմանն ու նրանց ձևավորած նորանուն հրապարակախոսության ընթացքին: Մյուսն ավելի լոկալ և տեղային բնույթ ուներ, այն է՝ իր լրագրողական լավագույն հրապարակումներով հասարակական հնչեղություն ստեղծել բոլոր այն երևույթների շուրջ, որոնք հուզում էին երկրի քաղաքացուն՝ առանց տարիքային տարանջատման: Այնպես որ 60–70 ական թվականների հրապարակախոսությունն ի դեմս «Գարունի», դարձավ մի դարբնոց, որը ճանապարհի հարթեց ու ասպարեզ հանեց լրագրողների ու գրողների մի ամբողջ թարմ աստղաբույլ: Խմբագրի քրտնաջան աշխատանքի շնորհիվ շարունակ բացահայտվում էին նորանոր տաղանդներ, որոնք նոր որակի ու աստիճանի հասցրին հայ հրապարակախոսությունը: Այստեղ են առաջին անգամ տպագրվել Վ. Պետրոսյանի հրապարակախոսական ստեղծագործությունները՝ «Գազոն, թե անտառ», «Հավասարում բազում անհայտներով», հատվածաբար տպագրվել են «Հայկական էսքիզները»: Թե գրական ոլորտում, թե լրագրության ասպարեզում ի հայտ եկան անհատներ, որոնցից յուրաքանչյուրը միանգամայն ինքնատիպ և ուրույն ձեռագրով՝ մշտապես մնացին մեր պատմության մեջ: Ամսագրի էջերում առատորեն տպագրվեցին ակնարկներ, վավերագրական նոթագրություններ, ֆելիետոններ ու պամֆլետներ, որոնք երբեմն ոչ դասական իմաս-

Նուրիջանյան Գ.

տով զարգացնում էին այս ժանրերն ու անցում էին կատարում դեպի գեղարվեստական հրապարակախոսություն:

Սույն ժամանակահատվածի բազմաթիվ անհայտներ պարունակող կյանքն ու բարքերը մշտապես հուզել են Վ. Պետրոսյանին՝ զուգահեռաբար իրենց դրոշմը թողնելով նաև տպագրվող մյուս հեղինակների ստեղծագործությունների վրա: «Գարունն» իր բերած նորամուծությամբ նման էր հզոր գրական «ուրբանիզացիայի»: «Համատարած գյուղերի երկրից Հայաստանը դառնում է քաղաքների, տեխնիկական մտավորականության, գիտության և ամենաժամանակակից արդյունաբերության երկիր»⁵: Եվ այս ամենն ազդում էր գրական միջավայրի վրա: Ու թեև առաջին հայացքից ամսագիրը խիստ առինքնող չէր հրապարակախոսական ժանրի մեջ, այնուամենայնիվ, լույս ընծայմանը հաջորդած կարճ ժամանակահատվածում աստիճանաբար գերակշռող էին դառնում հենց այս ժանրի հոդվածները, ձևավորվում էր հրապարակախոսական միտքը, դառնում ավելի հետաքրքրական ու ընթերցողի համար՝ պահանջված: «Գարունն» այդ իմաստով նոր դպրոց էր հիմնել, ուր շարունակաբար հայտնվում էին նոր ու թարմ ուժեր: Միաժամանակ, հրապարակախոսական մտքի ձևավորման այս տարիների պատմությունը պարտավորեցնում էր պահպանել հայ հրապարակախոսության ավանդույթներն ու հիմքերը: «Այդ տարիներին ժամանակը բազմաթիվ անհայտներ էր պարունակում, ինչը մշտապես հուզել է նաև Վ. Պետրոսյանին: Գրողի նրա միտքն ու զգայարանները մշտապես աշխատել են գլուխ հանել բոլոր այն գերիշխող հակասություններից, որոնցով լի է մեր փոքրիկ երկիրը: Ու երբ ասվածը չի հաջողվում հեղինակին, երբ չի գտնվում միասնական մի օրինաչափություն, բնականաբար, նրա տարակուսանքն ավելի է մեծանում, իսկ հարցերն անընդհատ ավելանում են»⁶: Իհարկե, ի սկզբանե դժվար էր տարանջատել ու գիտական տեսանկյունից փորձել բաժանումներ կատարել թե՛ գրական տարբեր ժանրերում, թե՛ ամսագրում տեղ գտած հրապարակախոսական հոդվածներում, սակայն աստիճանաբար ուրվագծվում էին այն հեղինակների ոճն ու ժանրային առանձնահատկությունները, որոնք առավելաբար հանդես էին գալիս հրապարակախոսության այս կամ այն ոլորտին վերաբերող հետաքրքրություններով: Պատահական չէր, որ ժամանակի գրաքննությունն արձանագրել էր, որ «Ավանգարդի» բոլոր «գայլերն» աստիճանաբար հայտնվեցին «Գարուն» ամ-

⁵ Պետրոսյան 1968, 21:

⁶ Զեյթունցյան 1968, 11:

Վարդգես Պետրոսյանը «Գարուն» ամսագրի խմբագիր

սագրում՝ Վարդգեսի գլխավորությամբ»։ Ուշագրավ է, որ ամսագրի հիմնադիրն այն դիրքորոշմանն էր, որ ամսագիրը հայաստանյան գրական իրականության մեջ նոր հրապարակախոսական շարժում էր ձևավորել, և այդ մասին հայտարարում էր իր ելույթներում։ «Ես, որպես «Գարուն» ամսագրի առաջին համարի հեղինակ, ինձ իրավունք եմ վերապահում ասել՝ այն բերեց նոր հրապարակախոսություն, նոր, կարելի է ասել՝ նորագույն, որովհետև անցյալ տարիներին՝ մինչև 60-ական թվականները, հրապարակախոսություն, որպես այդպիսին, չի եղել, իսկ հրապարակախոսությունը ժողովրդային բարձրագույն պիլոտաժն է», - ասում էր հրապարակախոս Ա. Հովհաննիսյանը։ Դեռևս 1956-ին, ձեռքը ժամանակի զարկերակին դրած, Վ. Պետրոսյանը երիտասարդ ժողովրդային առաջարկում է մտորել այդ թեմայի շուրջ, և մասնավորապես հաշիվ տալ ինքն իրեն, թե ինչի տակ է ստորագրություն դնում։ «Արժե խոսել այս բառերի շուրջ։ Թող յուրաքանչյուր ժողովրդային թերթի իր հիշողությունը՝ հաշիվ տա իր արածի ու չարածի համար։ Թող յուրաքանչյուր ժողովրդային մտաբերի այն նյութերը, որոնց տակ դրվել է իր ստորագրությունը։ Կյանքն է արդյոք թելադրել այդ նյութերը. Կիրք ու կրակ կա՞ր արդյոք այդ տողերի տակ, արդյո՞ք մեկնումեկը կարդալով դրանք, խորհե՞լ է, ուրախացե՞լ է ժողովրդային հետ և ցանկացել արդյոք, նորից հանդիպել այդ ստորագրությանը...»⁷։

Որպես հիմնականում երիտասարդության խնդիրներն արտացոլող ամսագիր, բնական է, որ «Գարունը» հիմնականում միտված պետք է լիներ տպագրվող հեղինակների հենց այս տարիքային խմբի հետաքրքրություններին ու խնդիրների բացահայտմանը, սակայն այս ասելով, նկատի չունենք, որ հեղինակներն այլ հարցեր ու ավելի ընդգրկուն խնդիրներ չէին ներկայացնում։ Ըստ այդմ, ժանրային առումով նաև տարբեր էին «Գարունում» տպագրվող հրապարակախոսական նյութերի թեմաներն ու դրանք ամփոփող ժանրերը։ Օրինակ, եթե Մարգո Ղուկասյանն իր հոդվածներում հիմնականում բարձրացնում էր հասարակական-քաղաքական, կամ առավելապես երկրի տնտեսությանը վերաբերող խնդիրներ, ապա Արմեն Հովհաննիսյանի հրապարակախոսական հոդվածներում գերակշռում էր հանրային կյանքն՝ իր վարք ու բարքով ու թերություններով։ Ինչ վերաբերում է երկրի տնտեսությանը, ապա այն ընդգրկում էր հանրապետության ընդերքին վերաբերող հարցերից մինչև ջրային, հողային պաշարներ ու ձեռակերտ հուշարձանների

⁷ Պետրոսյան 2000, 165։

Նուրիջանյան Գ.

պաշտպանություն և բնապահպանություն: Այս ասելով՝ հարկ է ընդգծել, որ ամսագրում բարձրացված բոլոր հարցերի նկատմամբ խմբագրությունը դրսևորել է հետևողականություն, համարից-համար անդրադառնալով աստիճանաբար ավելացրել դրանց հրապարակախոսական հնչեղությունը, ընդամին՝ հասնելով տնտեսության և ժողովրդի համար շահեկան շատ ու շատ հարցերի հանգուցալուծման: Այսինքն, ամսագիրը որոշակի գործառույթ է կատարել՝ այդպիսով մեծապես նպաստելով երկրի առաջ ծառացած ամենաբարդ ու խրթին հինմահարցերի լուծմանը: Այս գործառույթն, իհարկե վեր էր սոսկ երիտասարդությանը հուզող շրջանակներից և այդ տարիներին կտրուկ բարձրացնում էր «Գարունի» հեղինակությունը՝ ավելի պահանջված դարձնելով: Կ. Բոգոլյուբովը «Խորհրդային ամսագրերը»⁸ գրքում առանձնացնում է ամսագրերի հետևյալ հիմնական տիպերը՝ հասարակական-քաղաքական՝ գրական-գեղարվեստական, արվեստի և մշակույթի գծով, արտադրատեխնիկական, երիտասարդական, մանկական, մատենագիտական և այլն: Ելակետ ընդունելով դասակարգման նման համակարգը՝ կարող ենք ընդգծել, որ «Գարունն» իր լույսընծայման առաջին իսկ օրից ծրագրում է ընթերցողների վրա ներազդել սոցիալ-հոգեբանական և գեղագիտական տեսանկյունից՝ բարձրացված խնդիրն ուղղորդելով սկզբից մինչև դրամատիզմով լեցուն զարգացում և ապա՝ ավարտուն հանգուցալուծում: Այս համատեքստում թեմաների շարունակական արձարծումը կարելի է համարել «Գարունի» հրապարակախոսական հիմնական ուղղվածություններից մեկը, որ որդեգրել էր գլխավոր խմբագիրը: Հոդվածների այս շարքում հարկ է առանձնացնել մի քանիսը՝ «Հողը բողբոջում է», «Պահպանենք Հայաստանի ջրերը», «Բաց նամակ երկու միլիոն հարցերով» աղմկահարույց հարցադրումներով, մասնավորապես՝ վերջինի նպատակն է եղել նպաստել ՀՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայում «Ջրային պաշարների ուսումնասիրության և կոմպլեքսային օգտագործման գիտական խորհրդի ստեղծման»: Սույն համատեքստում, իր նպաստը բերելով պետության համար կարևոր խնդիրների լուծմանը՝ ամսագիրը պարբերաբար անդրադարձել է Արփա-Սևանի շինարարության հոգսերին, և «Գարունն» այդ տարիներին տարանջատվում էր լույսընծայվող մյուս ամսագրերից՝ կատարելով յուրօրինակ «գործադիրի» գործառույթ: Միով բանիվ, «Գարունի» նմանատիպ հրապարակումներն իրենց բնույթով առավել քան կառուցողական էին, և բարձրացնում էին խնդիրներ, որոնք հուզում էին թե՛ վերններին,

⁸ **Боголюбов** 1958, 127:

Վարդգես Պետրոսյանը «Գարուն» ամսագրի խմբագիր

թե՛ ներքններին, այսինքն՝ դասական իմաստով կատարում էին հրապարակախոսությանը ներկայացվող ամենակարևոր և գլխավոր պահանջը՝ հուզել և ժողովրդին և իշխանություններին: Ի շարս բազմաթիվ անվանի գրողների և հրապարակախոսների, Վ. Պետրոսյանի «Գարունում» տպագրվել են անվանի գիտնականներ և մասնագետներ: Ամսագրի էջերում պարբերաբար հանդես են եկել ակադեմիկոս Վիկտոր Համբարձումյանը, իր պատերազմական հուշերն առաջին անգամ տպագրելու պատիվը «Գարունին» է ընձեռել ԽՍՀՄ մարշալ Հովհաննես Բաղրամյանը: Այս և վերը նշվածներն այն առանձնահատկություններն էին, որոնք բնորոշ էին ամսագրում տպագրված հրապարակախոսական հնչեղության գրեթե բոլոր հոդվածներին: Ինչ վերաբերում է «Գարունի» բերած գրական նորույթին, ապա՝ լրագրական նորարարության, կամ նորամուծության առումով, ամսագրում լայնորեն կիրառվել է ակնարկի ժանրը, որը գեղարվեստական ժանրից աստիճանաբար զարգացել ու վերաճել է բովանդակային առումով նոր՝ հրապարակախոսական ժանրի, այսինքն՝ ակնարկը, ներառելով գրական և լրագրողական ժանրերը, «Գարունում» վերաճել և ձեռք է բերել հրապարակախոսական նոր որակ: Օրինակ, Մարգո Ղուկասյանի «Երկրորդ քաղաք», Մ. Մանուկյանի «Ձանգեզուրյան աշուն» և նմանատիպ այլ ակնարկային ժանրի հոդվածներում առկա է հրապարակախոսական տարրը, ինչը ժամանակին մեծ արձագանք է գտել հասարակության ամենալայն շրջանակներում: Նորույթ է նաև այն, որ «Գարունը» ծնունդ առնելով համամիութենական ամսագրային նոր քաղաքականության արդյունքում, աստիճանաբար սկսեց ավելի մեծ տեղ տալ երիտասարդության գաղափարական, գեղագիտական և աշխատանքային դաստիարակությանը, հայրենասիրական ոգուն, նրա կենսական խնդիրներին: Դրա ապացույցն է մեծ թվով սկսնակ շնորհալի բանաստեղծներին ու գրողներին լայն ասպարեզ տրամադրելը, ինչով, ինչպես ժամանակակիցներն են վկայել, «Գարունն» իրական գարուն էր բերել բոլոր այն երիտասարդներին, ովքեր տաղանդ ունեին, սակայն հանրությանը հայտնի դառնալու հնարավորություն դեռ չուներին: «Գարունն» իրական «կնքահայր» էր դարձել շատ անվանիների համար, ովքեր այստեղ էին արել իրենց առաջին քայլերը. Էդուարդ Միլիտոնյան, Հենրիկ Էդոյան, Գրիգոր Հարությունյան, Ռազմիկ Դավոյան, Արտեմ Հարությունյան, Հովհաննես Գրիգորյան, Հրաչյա Բեհլերյան և այլք:

Այստեղ ևս ընդգծենք այն հանգամանքը, որ ամսագիրն, այնուամենայնիվ, գործել ու կայացել է խորհրդային գաղափարախոսության մամլիչի ու պլանային կոչվող քարոզչական մեքենայի անձուկ պայմաններում, սակայն,

Նուրիջանյան Գ.

այս ամենով հանդերձ, ինչը Վ. Պետրոսյանի խմբագրած ամսագրի գրեթե բոլոր համարների ուսումնասիրությունն է ցույց տալիս, գրող-հրապարակախոսի նրա վարպետությունը կայացել է նրանում, որ ժամանակի ստեղծագործողներին առաջադրվող պահանջներից առանձնապես չեղվելով, այնուամենայնիվ, ամսագրի ստեղծագործական հայեցակարգը ձևավորել է հայեցի մտածողությամբ և մասնավորապես՝ հայ մարդու մտածելակերպին համահունչ մոտեցումներով: Այդ անելիս, նրա գրողական վարպետությունը դրսևորվել է նրանում, որ ամսագիրն ընթերցողների մեծ բանակ է հավաքել հասարակության ամենալայն շերտերից՝ բավարարելով տարիքային ամենատարբեր շրջանների ցանկությունները: Ամսագրում տեղ գտած հրապարակախոսությունը (նաև գեղարվեստականը զգալի մատուցմանը՝ որոշակի կերպարներով) հասարակական երևույթներին մոտենում էր արդիականության դիրքերից, դրանցում տեսնելով շարժում և զարգացում: Ամսագիրն իր հրապարակումների արժեքը բարձրացնում էր ճշմարտությունը օբյեկտիվորեն ներկայացնելու հաշվին: Այսպիսով, հեղինակների նշանակետում էին՝ և քաղքենին, և ճշմարիտ հայրենասերը, և նոր սերնդի մարդը, և մոդայի խնդիրը, և մշակութային անհատականությունը, նաև՝ ո՞վ է գրողը, արտիստը, նկարիչը, ի՞նչ է ուրբանիզացիան, «մեր տունը», «մեր քաղաքը», սփյուռքը: Ժամանակի այլ հրատապ խնդիրներ ներկայացնելով ամսագրի ամենատարբեր համարներում, «Գարունը» հրապարակախոսությունը բարձրացրեց այն աստիճանի, որ կարողացավ իր ժամանակի բազում հարցերի պատասխանները գտնել: Պարզ է դառնում նաև, որ «Գարունը» հիրավի բանաձևերի օրինաչափություններով հանդես եկող ամսագիր էր, թեև անհայտ հավասարումներով, սակայն որտեղ հայտնին միշտ անհայտին էր հետամուտ»: Խորհրդային գրաքննության պայմաններում «Գարունն» իր թեմաներով, կյանքի տարաբնույթ ոլորտներում խորագնին թափանցումներով փորձել է ընդդիմախոսի դեր ստանձնել: «Գարունն» այդ տարիներին մի ապաստան էր Խորհրդային Միության մեջ, «ուր կարող էին ազատորեն դրսևորվել ժամանակի ամենատաղանդավոր մարդիկ»⁹: Ամսագիրը բարձրանում էր խորհրդահայ ամսագրային «հնոտությունից» և տիրում նոր մտածողության խորը, բայց միաժամանակ՝ ավելի ցցուն և տեսանելի մեխանիզմների¹⁰:

⁹ Աղաբեկյան 1992, 10:

¹⁰ Ժուռնալիստիկա 2012, 37:

Եզրակացություն

«Գարուն» ամսագիրն իր ստեղծման փաստով գրական միջավայրում դարձավ հեղափոխական մի կղզյակ, ուր լայնորեն զարգանում ու կյանք էին առնում գրական արդիական ուղղություններ՝ նորարար գրողների ու ամենատարբեր ստեղծագործողների ավանգարդիստական նախաձեռնություններ կյանքի կոչելով: Պետք է ընդգծել նրա հիմնադիր-խմբագիր Վարդգես Պետրոսյանի անհատական խոշոր ներդրումն այս ամենում, երբ հայտնաբերվում էին նորանոր տաղանդներ, ովքեր իրենց գրողական մկրտությունն էին ստանում «Գարուն» ամսագրում: Իսկ այստեղ ձևավորվող հրապարակախոսական ժանրը հագենում էր նոր՝ գեղարվեստական մտածողության տարրերով, որն իր ուրույն ձևով նպաստում էր միջավայրի իրատեսական ճանաչողությունը:

ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Աղաբեկյան Կ. 1992, Արդի հայ արձակի զարգացման միտումները (1960–80-ական թթ.), Երևան, ԵՊՀ հրատ., 336 էջ:

«Գրական թերթ», 1969, 1 հուլիսի:

«Գրական թերթ», 1984, 22 ապրիլի:

Գրական թերթ, 1974, 13 սեպտեմբերի:

Ջեյթունցյան Պ. 1968, Սրում թե՛ հաշտեցում, Չափանիշ, «Գարուն», Երևան, թիվ 8, էջ 11–15:

Ժուռնալիստիկա 2012, Տեսության և պատմության հարցեր, պրակ ԺԲ., Երևան, ԵՊՀ հրատ., 206 էջ:

Պետրոսյան Վ. 1968, Հավասարում բազում անհայտներով, «Գարուն», թիվ 3, Երևան, էջ 18–24:

«Ավանգարդ», 1959, 5 ապրիլի:

Պետրոսյան Վ. 2000, «Ստորագրության պատիվը», Երևան, «Վան Արյան» հրատ., էջ 165:

Боголюбов К. 1958, Советские журналы, Москва, с. 387.

ВАРДГЕС ПЕТРОСЯН – ОСНОВАТЕЛЬ ЖУРНАЛА «ГАРУН»

НУРИДЖАНЫАН Г.

Резюме

Ключевые слова: Вардгес Петросян, «оттепель», эпоха открытости, развитие публицистического жанра, переводческая школа, новаторство, художественный очерк.

Журнал «Гарун» («Весна»), основанный В. Петросяном, стал глашатаем передовых идей и рупором писателей-авангардистов.

На страницах журнала издавались произведения молодых талантливых армянских писателей постсталинской эпохи. В. Петросян стал основоположником новой публицистической школы, яркими представителями которой стали публицисты 60-ых гг. XX в. – Марго Гукасян, Армен Оганисян и др. Изданное в «Гаруне» эссе В. Петросяна «Армянские эскизы» наметило новое направление в истории армянской публицистики.

Журнал «Гарун» заложил основу развития нового жанра современной публицистики, в том числе очерка. Журнал способствовал также становлению школы художественного перевода в Армении.

VARDGES PETROSYAN AS THE FOUNDING EDITOR OF THE MAGAZINE “GARUN”

NURIJANYAN G.

Summary

Key words: Vardges Petrosyan, “the Thaw”, epoch of openness, development of the genre of public writing, school of translation, innovation, essay.

The magazine “Garun” (“Spring”), founded by V. Petrosian became a herald of advanced ideas and a trumpet for avant-garde writers.

Վարդգես Պետրոսյանը «Գարուն» ամսագրի խմբագիր

The pages of the magazine were filled with the writings of the young and talented Armenian writers of the post-Stalin epoch. V. Petrosian was the founder of the new school of public writing, brilliant representatives of which in the 60s of the 20th century became such public writers as Margo Ghukasian, Armen Hovhannisian and others. The essay “Armenian Sketches” by V. Petrosian traced out a novel rout in the history of Armenian public writing.

Thus, the magazine “Garun” laid the foundations of the development of the new genre of literary public writing, essay in particular. The magazine was also conductive to the development of the school of literary translation in Armenia.